

*Ірина ФРАНКІВ*

## ТОВАРИСТВО СВ. РАФАЇЛА У ЛЬВОВІ (1907–1914)

Серед низки соціально-економічних проблем в Австро-Угорській монархії наприкінці XIX – на початку XX ст. важливе місце займала еміграція. Особливо значних масштабів вона набрала у Східній Галичині, звідки населення масово виїжджало до США, Канади, Бразилії, Аргентини, Боснії і Герцоговини та Німеччини. За підрахунками дослідників, до початку Першої світової війни в заокеанські країни переселилося майже 500 тис. галицьких українців<sup>1</sup>. Така ситуація викликала серйозне занепокоєння у широких колах громадськості, поставивши на порядок денний питання про суспільну опіку над еміграцією. До найпершого усвідомлення цієї проблеми спричинилася “бразильська гарячка” (1895–1897), в часі якої зі Східної Галичини у Бразилію емігрувало 12 тис. українських селян<sup>2</sup>. Під її впливом 14 листопада 1895 р. українські політики скликали у Львові довірочну нараду, у якій, серед інших, взяли участь Іван Франко, Кирило Геник, Теофіл Окуневський, В’ячеслав Будзиновський, Осип Олеськів<sup>3</sup>. На цій нараді прийнято ухвалу про утворення Еміграційного Комітету, який мав завдання “посередничати у продажі землі в християнські руки, вказувати емігрантам мету еміграції до країн, де вони можуть здобути краще майбутнє, скерувати еміграцію до США, запевнити емігрантам найдешевший переїзд і охороняти їх від визиску”<sup>4</sup>. Однак, прийняті рішення виявилися декларацією про наміри, оскільки далі, ніж до запитів українських послів з еміграційних питань у Галицькому сеймі та публікацій у пресі, не дійшло.

Ситуація щодо організації опіки над емігрантами почала поступово змінюватися зі вступом на Галицьку митрополічну кафедру у 1900 р. Андрея Шептицького<sup>5</sup>. Йому належить головна заслуга у будівництві нового еміграційного сегменту як Греко-католицької церкви, так і української громадськості загалом. На переконання митрополита Андрея “...еміграція, розумно і планово ведена, навіть може бути дуже корисна, але лихо в тім, що не здорова і не хоронена еміграція зарібкова є причиною, що наші парохіяне, не доробившись нічого, вертають бідні і зіпсуті морально до парохії назад і, не маючи вже нічого до страчення, стають крайньо нездоровим елементом громади, сходять на апостолів заграничного зопсутя і недобровольних агентів дальшої хоробливої еміграції...”<sup>6</sup>.

Найбільшим досягненням Митрополита у плані організаційної роботи над еміграцією стало заснування у Львові Товариства св. Рафаїла для охорони руських емігрантів з Галичини і Буковини як філії загальноавстрійського товариства під такою ж назвою (останнє входило до складу загальноєвропейського Товариства св. Рафаїла з центральною садибою у м.Майнці)<sup>7</sup>. Ініціаторами його утворення були відомі громадських та церковні діячі, такі як Йосиф Боцян, Іван Брик,

Никита Будка, Володимир Ганицький, Кость Левицький, Тит Ревакович, Любомир Рожанський, Кирило Студинський та ін.<sup>8</sup> З нагоди заснування товариства Греко-католицький Митрополичий Ординаріат оприлюднив спеціальне звернення, де, зокрема, відзначалося: "...визначаючи хосенність такого товариства, (Митрополичий Ординаріат – *І.Ф.*) препоручає його гарячо всім сучасним урядам парохіяльним і всім щирим прихильникам руского народу, завзиваючи їх щоби вступали в його члени і у всіх справах еміграційних відносилися з повним довір'ям до нього"<sup>9</sup>.

На перших загальних зборах, що відбулися у приміщенні Генеральної Греко-католицької духовної семінарії у Львові 28 березня 1907 р., обрано керівні органи і затверджено статут філії<sup>10</sup>. Згідно з ним вона мала завдання "...еміграцію звернути на добру дорогу і охоронити бідний народ перед релігійно-моральним упадком і визиском спекулянтів, ...подавати всілякі інформації переселенцям і розтягнути над ними опіку, щоби на чужині не затрачували своєї святої віри та не забували свою народність"<sup>11</sup>. Досягнути поставленої мети товариство прагнуло через надання безкоштовних порад емігрантам, організацію розгалуженої мережі своїх довірених осіб (мужів довір'я) на залізничних вокзалах, у портах та місцях поселення, видання власного часопису.

Статут Товариства окреслив також засади членства в ньому. Згідно з ним членом філії міг бути кожний, хто сплачував річні внески у сумі двох корон<sup>12</sup>. Найвищим органом влади були загальні збори, які скликалися раз на рік, а у разі потреби – частіше. На перших загальних зборах Товариства обрано його Виділ у складі 15 осіб, який очолював голова. Ним став радник Крайового суду у Львові, відомий знавець еміграційної проблематики Т. Ревакович<sup>13</sup>. Він беззмінно обіймав цю посаду до 1914 р. Заступником голови обрано ректора Духовної семінарії Йосифа Жука<sup>14</sup>, секретарем Виділу став Л. Рожанський, скарбником – Н. Будка. Фінансовий стан організації контролювала ревізійна комісія, до складу якої входили священники Василь Лициняк і Й. Боцян<sup>15</sup>. Товариство поширювало діяльність на всю територію Австро-Угорщини, а також країн української діаспори<sup>16</sup>.

За короткий час організація розгорнула доволі жваву діяльність. Упродовж 1907 р. її Виділ провів шість засідань, на яких обговорено найважливіші еміграційні питання. Ним опубліковано кілька звернень до громадськості із закликами вступати у члени товариства<sup>17</sup>. Керівництво філії провело успішні переговори з правлінням мореплавної компанії "Norddeutscher Lloyd", в результаті яких засновано греко-католицьку парохію в Бремені (через бременський порт проходив найбільший потік українських емігрантів). Згодом тут відкрито греко-католицьку каплицю, де душпастирем упродовж 1908–1914 рр. був Олексій Базюк<sup>18</sup>. Він не тільки відправляв щоденні богослужіння, але й допомагав емігрантам при обміні грошей, опікувався хворими та вів жваву переписку з емігрантами. Про значний обсяг його роботи свідчить навіть те, що у 1909 р. він уділив Святих Тайн для 2081 віруючого і листовно залагодив 306 справ<sup>19</sup>. У 1909 р. Товариство заснувало своє представництво у м.Філадельфія (США)<sup>20</sup>.

Незважаючи на матеріальну скруту, філія значну увагу приділяла видавничій діяльності. Упродовж 1907–1910 рр. нею видано цілу серію популярних брошур на еміграційну тематику, а саме: "Поученє для тих, що їдуть до Прус", "Поученє для

тих, що їдуть до Америки”, “Дороговказ для переселенців”, “Пересторога перед еміграцією до Бразилії”, “Торговля дівчатами. Осторога для емігранток” тощо<sup>21</sup>.

Важливою ланкою в діяльності Товариства св. Рафаїла була інформаційно-роз’яснювальна робота. З цією метою у 1907 р. ним опубліковано в газетах “Діло”, “Руслан”, “Свобода” низку дописів про еміграційну кон’юнктуру у країнах еміграції. Окрім цього, надано безкоштовні письмові поради 50 емігрантам<sup>22</sup>. Усе це сприяло зростанню авторитету Товариства серед широкого загалу. З цього приводу у його звіті за 1910 р. відзначалося: “Нарід набирає до него щораз більше довіря, доказом чого є се, що велике число емігруючих письменно чи усно просить его о раду, яку кождому товариство уділяло безплатно, а в більшій части случаїв також само оплатило почту”<sup>23</sup>. Підтвердженням цих слів є те, що у 1908 р. через Товариство зголосилося для виїзду до США, Канади та Пруссії 300 осіб, отримало роз’яснення щодо переселення в Бразилію 122 родини<sup>24</sup>.

У роз’яснювальній роботі філія практикувала надання емігрантам так званих рекомендаційних листів (карт поручаючих). Власник такої карти міг розраховувати на допомогу мужів довір’я, що належали до будь-якого національного Товариства св. Рафаїла. Вони від імені емігрантів полагоджували справи у державних установах, мореплавних компаніях і представництвах іноземних держав, за допомогою споріднених організацій нав’язували контакти з родичами та знайомими за кордоном<sup>25</sup>.

Суттєвим доповненням до інформаційної діяльності Товариства стало видання власного часопису. З березня 1910 р. воно почало видавати газету “Емігрант”. Її засновником і першим редактором був префект духовної семінарії у Львові Н. Будка<sup>26</sup>, а після його призначення греко-католицьким єпископом для українців Канади, редакцію очолив священник Микола Щепанюк<sup>27</sup>. Часопис виходив п’ять разів на рік, аж до початку Першої світової війни. Його наклад пересічно становив 600 примірників. Серед дописувачів газети було чимало відомих діячів, а саме: Н. Будка, І. Івашко, Т. Ревакович, О. Жеребко та ін.

Упродовж 1910–1914 рр. на сторінках “Емігранта” найбільш ґрунтовно висвітлювалися питання законодавства країн імміграції, умов працевлаштування і становище українських емігрантів у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Боснії і Герцеговині, Пруссії, діяльність мореплавних компаній та їх агентури, статистика еміграційного руху тощо. Чільне місце у часопису займала рубрика “Листи з чужини”.

Виходячи з того, що для емігрантів надзвичайну вагу має інформація, газета оперативно публікувала матеріали про зміни еміграційних приписів та імміграційну кон’юнктуру в країнах імміграції. Як відомо, найбільшою популярністю на східногалицьких землях користувалися США, тому вони постійно перебували у полі зору “Емігранта”. Зокрема, у четвертому і п’ятому номерах газети, що побачили світ у квітні 1911 р., вказувалося: “Коли день за днем таке велике число переселенців приїжджає до Америки, тож американські влади не можуть бути рівнодушні, які люди приїзять. Для того американські влади видали закон, яким обмежено імміграцію (наплив чужинців) до краю”<sup>28</sup>. Далі часопис перелічує 38 положень цього нормативного акту, з яких головними є наступні: “1) Кожний чужинець, що приїздить до Америки, мусить заплатити 5 доларів податку поголовного; 2) Вступ до Америки заборонений: дурнуватим, неповноумним, епілептикам, божевільним і таким, що перед тим були 5 літ божевільними, убогим, коли не мають 25 доларів готівки;

3) Заборонюєся ввозити до Сполучених держав жінки або дівчата в неморальній цілі; 4) Нікому не вільно вступати до Сполучених держав, хто виступає проти законного правительства, або хто належить до товариства з тою ціллю і ширить такі анархістичні науки, хто каже, що треба урядників убивати”<sup>29</sup>.

Окрім США, газета значну увагу приділяла українській еміграції до Канади. Так, у ній відзначалося: “До Канади нині також не легко дістатися. Вправді контролю і іспити при в’їзді трошка легші, але зато дорога багато коштує і жадають високої готівки в кишені. В зимі тяжко в Канаді о зарібок. Щоби стримати людей від імміграції, жадають зимою ... від кожного іммігранта, щоби мав готівки в кишені 250 К. ... При тім мусит ще мати гроші на залізницю до міста, куди їде. ... Віймки з того допускають лише для жінок, що їдуть до своїх мужів, дітей, що їдуть до родичів, братів і сестер, що їдуть до своїх братів”<sup>30</sup>. У березні 1913 р. “Емігрант” інформував читачів про зміни канадських імміграційних приписів. Зокрема, у них наголошувалося: “Котра будь особа, що єть головою родини, або будь котрий мужчина, що має скінчених 18 літ може взяти гомстед себто одну чвертку секції (наших 113 моргів), вартісних краєвих земель в Манітобі, Саскачевані або Альберті. Аплікант мусить явитися особисто перед домініон-ландсагентом, або в місцевого агента дотичного дістрікту. ... В декотрих дістріктах (повітах) гомстедовець добрих обставин може купити одну четверту секції, що припирає до його гомстеду. Ціна 3 дол. за акер”<sup>31</sup>.

Газета “Емігрант” намагалася відвернути галицьких селян від еміграції до Бразилії. У ній подавалися докладні інформації про можливості працевлаштування і ринок праці у більшості бразильських штатів. Про умови проживання та праці у штаті Мінас-Жерайс часопис писав: “Особливо сумні відносини є в колонії Йоао Пінейро, куди вимандрувало в 1908 р. багато австрійських емігрантів. Підсоне нездорове, нема води до питя – а нікому і не сниться подбати о здоровле людей. ... Поселенці скаржаться загально на се, що їх дочки ані на крок не є безпечні, наражені все на моральну руїну. До сего приходить вже, що навіть тайни листів не заховують, отвирають дуже часто”<sup>32</sup>.

Окрім США, Канади та Бразилії газета “Емігрант” значну увагу приділяла сезонній еміграції галицьких селян, і у першу чергу, в Пруссію. У квітні 1911 р. у ній з’явилася велика стаття відомого знавця еміграційної проблематики І. Івашка “Руска еміграція зарібкова до Прус”. Автор, розмірковуючи над проблемою, відзначає, що “Розвиток промислу в Німеччині спричинив між іншими се, що людність зі сіл німецьких почала стреміти у центра промислові. Внаслідок покидування сіл, Landflucht – недіставало німецькому рільництву таких свійських сил робучих і з конечності треба їх було заступити силами робучими зі за границі. Знов недорозвиток економічний Галичини спричинив, що ту збувало на силах робучих. Силою отже самих обставин ішов руский робітник до Німеччини, де знаходив то, чого не було вдома: працю і зарібки”<sup>33</sup>.

У іншому номері часопису подаються поради для емігруючих на сезонні роботи до Пруссії, зокрема публікується типовий контракт з німецькими роботодавцями. У ньому виділяються наступні положення: §1. час зобов’язання; §2. час праці; §3. платня; §4. помешкання і депутат; §5. кошта подорожи, завдатки; §6. знярядя

робітничі; §7. моральне захованє, розв'язанє умови робітничої; §8. занедужанє, обезпеченє; §9. суд<sup>34</sup>.

Газета подавала також інформацію про діяльність агентів мореплавних компаній, розвінчуючи їхні підступні методи еміграційної агітації. Так, у статті “Проч з агентами!” часопис відзначав: “Спосіб їх вербованя людей всюди такий самий. Заледве від’їде транспорт емігрантів зі села, так за два-три тижні приносить почта до села цілими масами листи від них вже з Канади. В кождім захвалюєся Канада, кличуть тата, брата, сестри, матір, сусідів, кумів. Кожний хвалиться, що вже має фарму (113 моргів поля), ліс, пасовиско, той 5, той 6, той 8, той 9 коний і то таких, як цісарські, кошарку і грабарку, і жнив'ярку і яку там іншу машинерію і до 100 – сам не знає – курей, а кожний кличе їхати всіх”<sup>35</sup>.

Надзвичайно цікавою у газеті є рубрика “Листи з чужини”. На її підставі можемо відтворити умови проживання та праці українських емігрантів у різних країнах. У листі з Вінніпега український емігрант писав: “Нас приїхало 5 разом, то я допіру 5 неділь яким став до роботи в місці Вінніпегу, роблю в різни, там нас робить 218 людей, а такий сморід, жи тяжко витримати, як вечер прийду до дому, то не годен зісти кавалка хліба, то ще Богу дякую шом там став, а тих 4 що зо мнов приїхало, то поїхали на поле допіру дві неділі за кілька сот миль”<sup>36</sup>. Про заробітки в Аргентині в одному з листів говорилося: “Без знайомства, без шеляга у кишені я нарешті виліз на берег у великому столичному чужому місті. Набїдувавшись і покрутившись по столиці, прийшлося їхати чорноробочим на залізницю, а звідти на жнива, до молотільни і до багатьох інших робіт. Заробітки в Аргентині малі, але все-таки що-нибудь заробив би, коли б було постійне місце. ... Працюю на фабриці 13 годин за 2.5 ринських, котрих ледві хватєє на бриття”<sup>37</sup>.

У лютому 1911 р. часопис помістив лист українського емігранта з Чикаго під назвою “Не хруньтеся за морем”. У ньому анонімний автор вказував: “... приглянувся блишше життю нашому народови стало мені дуже сумно на серци, а се тому, що наш народ встидаєся свого слова, свої народности та не жаль було б мені, коби той нарід встидаючися свого слова вчився англійського тоби му легше було жити в Америці, але наш народ не горнеся до англійського слова, а вирикшися свого слова, перекидаєся на польский нарід, і де прийдеш, нігде жаден русин не скаже, що русин, лиш поляк”<sup>38</sup>.

Від початку свого існування Товариство св. Рафаїла брало активну участь у різних форумах, що організовувалися Віденським товариством, або ж і загальноєвропейським. Так, у грудні 1907 р. Н. Будка був присутній на зборах центрального Товариства у Відні, де виступив з доповіддю про діяльність Львівської філії<sup>39</sup>. У вересні 1911 р. він разом з В. Ганицьким брав участь у вічі в Дрездені, організованому добродійним товариством “Caritasverband”, на якому останній виголосив реферат про становище українських заробітчан у Німеччині<sup>40</sup>. У 1913 р. до складу президії Австрійського товариства св. Рафаїла було обрано Т. Реваковича та Амвросія Редкевича.

Загалом, Товариство св. Рафаїла у Львові відіграло значну роль в організації опіки над емігрантами. Воно проводило значну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед емігруючих, певною мірою впливало на перебіг та напрями еміграційного руху.

- <sup>1</sup> Див: *Качараба С., Рожик М.* Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. – Львів, 1995.
- <sup>2</sup> Там само. – С. 74.
- <sup>3</sup> Діло. – Львів. – 1895. – 14 падолиста.
- <sup>4</sup> Там само.
- <sup>5</sup> Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність // Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899–1994. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 27.
- <sup>6</sup> Львівсько-Архієпархіяльні Въдомости. – 1911. – 15 мая.
- <sup>7</sup> *Zięba A.* Ukraińcy w Kanadzie wobec polaków i Polski (1914–1939). – Kraków, 1998. – S. 44.
- <sup>8</sup> Нива. – Львів. – 1908. – 15 червня.
- <sup>9</sup> Львівсько-Архієпархіяльні Въдомости. – 1907. – 5 мая.
- <sup>10</sup> Там само. – 1907. – 1 цвітня.
- <sup>11</sup> Львівсько-Архієпархіяльні Въдомости. – 1907. – 25 мая.
- <sup>12</sup> Емігрант. – Львів. – 1910. – Марець.
- <sup>13</sup> Див.: *Мудрий М.* “Згадки з життя свого і своєї родини”. Спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини XIX ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2006. – Т. ССІІ. – С. 708–762.
- <sup>14</sup> Див.: *Глистюк Я.* Від Бохенського до Боцяна: ректори Генеральної Греко-католицької семінарії у Львові (1848–1914) // Вісник Львів. ун-ту. Серія історична, 2003. – Вип. 38. – С. 148–170.
- <sup>15</sup> Діло. – 1907. – 1 цвітня.
- <sup>16</sup> Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 664. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.
- <sup>17</sup> Вѣстник Станиславѳвской Епархіи. – 1907. – Вересень.
- <sup>18</sup> Нива. – 1914. – Грудень.
- <sup>19</sup> Емігрант. – 1910. – Марець.
- <sup>20</sup> Там само.
- <sup>21</sup> Там само. – 1913. – Листопад.
- <sup>22</sup> Там само. – 1910. – Марець.
- <sup>23</sup> Там само.
- <sup>24</sup> Там само.
- <sup>25</sup> Там само.
- <sup>26</sup> *Бала О.* Перший Український єпископ Канади Кир Никита Будка. В сороколітній ювілей оснування українсько-католицької ієрархії в Канаді. – Вінніпег, 1952. – С. 11.
- <sup>27</sup> Емігрант. – 1914. – Май.
- <sup>28</sup> Там само. – 1911. – Цвітень.
- <sup>29</sup> Там само.
- <sup>30</sup> Емігрант. – 1911. – Лютий.
- <sup>31</sup> Там само. – 1913. – Марець.
- <sup>32</sup> Там само. – 1910. – Марець.
- <sup>33</sup> Там само. – 1911. – Лютий.
- <sup>34</sup> Там само. – 1912. – Марець.
- <sup>35</sup> Там само.
- <sup>36</sup> Там само. – 1910. – Марець.
- <sup>37</sup> Там само.
- <sup>38</sup> Там само. – 1911. – Лютий.
- <sup>39</sup> Нива. – 1907. – 15 грудня.
- <sup>40</sup> Емігрант. – 1912. – Цвітень.